

УДК 378-058.27

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-44>

Любомир МОСТОВИЙ,

orcid.org/0009-0007-6379-0133

аспірант кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка

Українського державного університету імені М.П. Драгоманова

(Київ, Україна) mwitar7@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАКТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ-СУРДОПЕДАГОГІВ

Стаття присвячена проектуванню практичної діяльності студентів-сурдопедагогів за новим підходом – для засвоєння методик педагогічного обстеження розвитку дітей раннього віку з порушеннями слуху. У статті розкриваються принципи та етапи проектування віртуальної практики. Автор підкреслює, що вихідним предметом аналізу є не інформаційні технології, а професійні компетенції та складові їх особливостей. Практична підготовка майбутніх соціальних працівників є ключовою формою навчання у вищих навчальних закладах, оскільки вона сприяє свідомому застосуванню знань, їх корекції, формуванню практичних навичок, засвоєнню професійної етики та цінностей соціальної роботи, а також розвитку важливих професійних якостей та індивідуального стилю діяльності. Гнучкість та точність у підходах до створення програм практики, вибору баз стажування, їх динамічність і поліфункціональність, а також активна позиція студентів-практикантів та їхніх керівників (наставників) забезпечують покращення системи спеціальної освіти та підготовки фахівців.

У статті зазначено, що важливим елементом практичної підготовки майбутніх фахівців у спеціальній освіті, яка забезпечує розвиток професійної компетентності, набуття досвіду творчої діяльності, а також соціально-психологічної готовності до виконання професійних обов'язків і зацікавленості науково-дослідницькою роботою, є професійно орієнтована практика (стажування). Автор наголошує, що створення моделі системи практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи для навчання дітей з особливими освітніми потребами, як важливої складової його професіоналізму, насамперед, вимагає ретельного аналізу сучасного стану цього процесу. Потреба в цьому зумовлена не лише суттєвою необхідністю проведення педагогічного дослідження, а й вимогами до професійного становлення фахівця загалом, а також реаліями практики в умовах освітніх викликів, адже вчитель повинен забезпечити реалізацію якісного і спеціально орієнтованого освітнього процесу для дітей з особливими потребами. Така відповідальність вимагає належного рівня теоретичної та практичної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: *інформаційні технології, віртуальна професійна практика, навчання студентів-сурдопедагогів, компоненти компетентності сурдопедагога, принципи проектування.*

Lubomyr MOSTOVYI,

orcid.org/0009-0007-6379-0133

PhD student at the Department of Deaf Education and Deaf Psychology

named after M.D. Yarmachenko

Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) mwitar7@gmail.com

FEATURES AND APPROACHES TO PROFESSIONAL PRACTICE FOR STUDENTS OF SIGN LANGUAGE EDUCATION

The article is devoted to the design of practical activities of students of resource teachers according to a new approach - for mastering the methods of pedagogical examination of the development of young children with hearing impairments. The article reveals the principles and stages of virtual practice design. The author emphasizes that the initial subject of analysis is not information technology, but professional competencies and their components. Practical training of future social workers is a key form of education in higher education institutions, as it promotes the conscious application of knowledge, its correction, formation of practical skills, mastering professional ethics and values of social work, as well as the development of important professional qualities and individual style of activity. Flexibility and precision in approaches to creating practice programs, choosing internship sites, their dynamism and multifunctionality, as well as the active position of student interns and their supervisors (mentors) ensure the improvement of the system of special education and training.

The article notes that an important element of practical training of future specialists in special education, which ensures the development of professional competence, the acquisition of experience in creative activity, as well as social and psychological readiness to perform professional duties and interest in research work, is professionally oriented practice (internship). The author emphasizes that the creation of a model of a system of practical training of a future

primary school teacher for teaching children with special educational needs as an important component of his/her professionalism, first of all, requires a thorough analysis of the current state of this process. The need for this is due not only to the essential need to conduct pedagogical research, but also to the requirements for the professional development of a specialist in general, as well as to the realities of practice in the context of educational challenges, because the teacher must ensure the implementation of a high-quality and specially oriented educational process for children with special needs. This responsibility requires an appropriate level of theoretical and practical training of a future primary school teacher.

Key words: *information technology, virtual professional practice, training of students-teachers of the deaf, components of the competence of a teacher of the deaf, design principles.*

Постановка проблеми. На сьогодні доведена ефективність використання інформаційних технологій в системі підготовки та перепідготовки фахівців різних галузей знань. У корекційній педагогіці розроблена методологія застосування віртуальних інформаційних технологій в системі безперервної освіти фахівців спеціальної освіти різного профілю, обґрунтовані типи електронних інструментів – інтерактивні моделі нормального онтогенезу, електронні бібліотеки для демонстрацій дитячих випадків, інтерактивні моделі практичної роботи фахівця з дитиною, віртуальні практики обстеження та корекційної роботи, розроблені загальні для різних корекційних профілів принципи їх проектування. Запропонований методологічний підхід успішно реалізований в електронних інструментах підготовки та підвищення кваліфікації логопедів. Досліджено суттєве підвищення ефективності формування професійних компетенцій логопедів за умови застосування віртуальних навчальних бібліотек для вивчення дитячих випадків, інтерактивних моделей професійної роботи з дитиною та її родиною, віртуальних професійних практик. Проте до теперішнього часу не проводилося досліджень у сфері застосування інформаційних технологій в системі безперервної освіти сурдопедагогів, розробки та впровадження електронних інструментів формування професійних компетенцій і готовності застосовувати знання в роботі з дітьми з порушеннями слуху та їх родинами.

Вітчизняна наукова школа сурдопедагогіки вважає одним із невід'ємних і базових професійних компетенцій вміння проводити психолого-педагогічне обстеження розвитку дітей з порушеннями слуху з метою якісної індивідуалізації корекційного навчання. Це відповідає цінностям сучасної освіти та вимогам нових освітніх стандартів для дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

Аналіз досліджень. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх сурдопедагогів у вищих навчальних закладах освіти досліджені в працях таких авторів, як Бойчук П., Грози Е., Засенко Н., Литовченко С., Малини Л., Мартинчук О., Гаранченко О., Фомічової Л., Шевченка В., Ярмаченка М. та інших. Їхні наукові дослідження

акцентують увагу на фундаментальних засадах професійної педагогічної діяльності фахівців нового покоління, підкреслюючи особистісно орієнтований підхід до організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Це охоплює не лише засвоєння освітніх програм, але й формування компетентної, життєздатної особистості, яка володіє життєво, особистісно та соціально значущими якостями й навичками, необхідними для досягнення оптимального рівня адаптації та функціонування в сучасному суспільстві.

Метою статті є розкриття особливостей та підходів до створення і застосування віртуальних професійних практик у системі підготовки студентів-сурдопедагогів.

Виклад основного матеріалу. Компетентність сурдопедагога складається з двох ключових компонентів: загальних та профільних. Загальні компоненти включають фундаментальні знання про розвиток дітей з різними порушеннями, основи психолого-педагогічного супроводу, а також принципи інклюзивного навчання та адаптації навчальних програм до потреб дітей з порушеннями слуху. Це дозволяє сурдопедагогу ефективно співпрацювати з дітьми, їх батьками та іншими фахівцями, забезпечуючи комплексний підхід до навчання та розвитку (Барчі, 2017: 271).

Профільні компоненти компетенції сурдопедагога зосереджені на глибинному розумінні специфіки навчання дітей з порушеннями слуху. Це включає знання методик корекційного навчання, технічних засобів реабілітації, а також використання альтернативних і збільшувальних комунікаційних стратегій. Профільні якості дозволяють сурдопедагогу адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб дитини, забезпечуючи не лише академічний, а й соціальний розвиток (Грень, 2009: 125). Таким чином, інтеграція загальних та профільних компонентів у компетенцію сурдопедагога формує багатогранного фахівця, здатного успішно справлятися з різноманітними викликами у роботі з дітьми з порушеннями слуху, забезпечуючи їм можливість повноцінно реалізувати свій потенціал у суспільстві. Зміни у світі сучасної освіти, а також у підходах

до роботи з дітьми, які мають порушення слуху, вимагають трансформації підготовки сурдопедагогів. У зв'язку з переходом до інклюзії, зростанням усвідомленості про права дітей з особливими потребами та розвитком нових освітніх технологій, роль сурдопедагога стає все більш багатогранною та значущою (Носков, 2005: 15).

Які зміни підлягають впровадженню в освітній процес для підготовки сурдопедагогів? Сучасна освіта орієнтована на інклюзію, що має на меті створення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх особливостей. Це означає, що сурдопедагог повинен навчатися працювати не лише з дітьми з порушеннями слуху, а й із усіма учнями в класі, включаючи дітей з різними формами інвалідності. Тому ключовим аспектом підготовки стає потреба в розумінні різноманітності навчальних потреб та адаптації навчального процесу.

Сучасні технології відіграють важливу роль у навчанні дітей з порушеннями слуху. Сурдопедагоги повинні бути ознайомлені з новими засобами комунікації, такими як електронні платформи та програми для навчання, які підвищують доступність інформації для дітей. Використання мультимедійних засобів, візуальних матеріалів та адаптованих навчальних ресурсів є необхідними для забезпечення ефективного навчального процесу (Носков, 2005: 19).

Сурдопедагогам необхідно володіти знаннями в сфері психології, оскільки кваліфікований фахівець повинен розуміти емоційний та соціальний контекст навчання дітей з порушеннями слуху. Здатність до емпатії, вміння комунікувати з дітьми, батьками та іншими фахівцями – це важливі характеристики, які слугують основою для успішної професійної діяльності.

Сучасний сурдопедагог повинен бути готовим до роботи в команді з іншими фахівцями, такими як логопеди, психологи, соціальні працівники та медичні працівники, зокрема. Це важливо як в умовах спеціального закладу, так й інклюзії, зокрема, в рамках команди психолого-педагогічного супроводу. Така кросфункціональність сприяє створенню цілісного підходу до навчання і розвитку дитини, враховуючи всі аспекти її життя.

Підготовка фахівця сурдопедагога в сучасних умовах вимагає впровадження інноваційних технологій у навчальний процес. Це пов'язано з необхідністю адаптувати освітні програми до потреб дітей з порушеннями слуху, використовувати новітні ресурси та ефективні методики, що сприяють розвитку професійних компетентностей майбутніх фахівців.

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відіграють ключову роль у процесі підготовки сурдопедагогів. Використання комп'ютерних програм, онлайн-платформ та електронних ресурсів дозволяє створити інтерактивне середовище для навчання. Наприклад, факультативи та курси, проведені в онлайн-форматі, дають можливість студентам поглиблювати знання в зручний для них час, що особливо важливо для самостійного навчання та практичного застосування знань (Бондар, Засенко, 2001: 447).

Важливим аспектом підготовки сурдопедагога є оволодіння мультимедійними та асистивними технологіями. Інтерактивні дошки, проектори, а також спеціалізоване програмне забезпечення для навчання дітей з порушеннями слуху дозволяють створювати динамічні навчальні заняття, які залучають студентів, активізують їх участь та сприяють засвоєнню матеріалу. Наприклад, використання навчальних ігор та візуалізацій значно підвищує ефективність такого навчання.

Новітніми інструментами є віртуальна та доповнена реальність, які відкривають нові горизонти для підготовки сурдопедагогів. Ці технології дозволяють створювати симуляції реальних навчальних ситуацій, забезпечуючи студентів можливістю практично відпрацьовувати навички в контролюваному середовищі. Наприклад, студенти можуть практикувати взаємодію з учнями, які мають різні ступені порушень слуху, різні засоби слухопротезування або без них, що сприяє розвитку їхніх комунікативних та педагогічних вмінь (Грень, 2009: 130).

Інноваційні технології також сприяють реалізації адаптивного навчання, що дозволяє індивідуалізувати освітній процес відповідно до особливостей кожного студента. Використання платформ, які адаптуються до навчальних потреб учнів, позитивно впливає на процес засвоєння матеріалу та розвиток необхідних навичок. Завдяки цьому, майбутні сурдопедагоги здобувають досвід у проведенні навчальних занять з урахуванням різноманітних стилів навчання.

Все більшої популярності у навчальному процесі набувають мобільні додатки. Використання мобільних технологій дозволяє студентам отримувати доступ до навчальних матеріалів, проходити онлайн-тестування, брати участь у форумах і групових обговореннях в будь-який зручний для них час. Це також сприяє розвитку самостійності та навичок самонавчання у майбутніх сурдопедагогів.

Важливу роль в підготовці фахівців сурдопедагогів відіграє співпраця з практичними закладами, у яких навчаються діти з порушеннями слуху.

Використання інноваційних технологій відбувається в рамках стажувань, практики та проектної діяльності, під час яких студенти можуть взаємодіяти з дітьми з порушеннями слуху, застосовуючи новітні методи й технології в реальному навчальному процесі (Барчі, 2019: 60).

Використання інноваційних технологій у підготовці фахівця сурдопедагога є необхідною умовою для формування конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах сучасної спеціальної освіти. Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій, мультимедійних засобів, адаптивного навчання та мобільних технологій дозволяє створити динамічне навчальне середовище, яке відповідає потребам студентів і забезпечує їх якісну професійну підготовку.

Оскільки спеціальна освіта, методики, технології та підходи до навчання постійно змінюються, сурдопедагогам необхідно періодично проходити курси підвищення кваліфікації. Це допоможе бути в курсі новітніх тенденцій у сфері спеціальної освіти та адаптувати свою практику до нових викликів.

Поряд із навчанням академічним предметам, сурдопедагоги повинні зосереджуватися на соціально-емоційному розвитку своїх учнів. Можливість взаємодії з однолітками, розвиток комунікативних навичок, а також формування впевненості в собі є важливими елементами виховання гармонійно розвиненої особистості (Гончарова, 2018: 40).

Зміни у підготовці сурдопедагога також залежатимуть від викликів сучасного суспільства і потреб дітей з порушеннями слуху. Інклюзивність, технологічна обізнаність, психологічна підтримка та командна робота – важливі компоненти, які повинні бути впроваджені в професійне навчання сурдопедагогів. Це створить умови для ефективного навчання та всебічного розвитку дітей, що в свою чергу сприятиме їх соціалізації та інтеграції в суспільство.

Сучасний сурдопедагог повинен мати чітке уявлення про різноманітність варіантів розвитку дітей з порушеннями слуху та комбінованими порушеннями, серед яких є порушення слуху, в сучасній популяції. Він має бути компетентним у сфері педагогічної діагностики розвитку та використовувати результати обстеження дитини з порушеннями слуху для визначення особливих освітніх потреб, постановки розвиткових і корекційних завдань навчання та виховання, а також для формування змісту індивідуальних програм (Гончарова, 2018: 45).

До сьогодні не були визначені всі необхідні професійні компетентності, що потрібні для виконання роботи сучасним сурдопедагогом, не описані

умови, та не створені сучасні технологічні інструменти для надійного формування цих компетенцій.

Спеціальним завданням дослідження була розробка загального підходу до побудови віртуальної практики обраного типу. Нами були визначені загальні принципи проектування віртуальної практики, спрямованої на засвоєння сурдопедагогом конкретної діагностичної методики, а саме:

- Принцип виділення та точного опису формованої компетенції і складових її умінь.
- Принцип виділення загальних та власне сурдопедагогічних компонентів формованої професійної компетенції.
- Принцип узгодженого та одночасного формування загальних і сурдопедагогічних уявлень та умінь (Бунець, 2001: 48).
- Принцип послідовного формування виділених уявлень і умінь в логіці практичної роботи сурдопедагога в сфері педагогічної діагностики.
- Принцип формування операційного складу кожного уміння.
- Принцип моделювання та відеозйомки епізодів професійної діяльності сурдопедагога, в яких вимагатиметься застосування кожного формованого уміння та кожного його компонента.
- Принцип моделювання та відеозйомки епізодів роботи сурдопедагога, що демонструють коректні та помилкові дії фахівця в процесі проведення педагогічного обстеження.
- Принцип моделювання та відеозйомки епізодів поведінки дітей з порушеннями слуху в процесі педагогічного обстеження (Бунець, 2001: 49).
- Принцип розробки вимог до відеозйомки з урахуванням специфіки діагностичної методики та критеріїв оцінки поведінки дитини.
- Принцип розробки вимог до стимульного матеріалу, що відображає різні аспекти процесу обстеження (варіанти поведінки дітей, коректної та помилкової поведінки сурдопедагога в процесі обстеження, взаємодії тощо).
- Принцип визначення продуктивних видів навчальної діяльності студента-сурдопедагога для засвоєння кожного класу завдань.
- Принцип визначення необхідних і достатніх для формування заданих професійних компетенцій типів і видів навчальних вправ.
- Принцип зворотного зв'язку – надання студенту даних про якість процесу та правильність результату виконання навчальних завдань.
- Принцип надання варіативної допомоги на будь-якому етапі роботи студента з віртуальною практикою.

Ми застосували ці загальні принципи під час проектування віртуальної практики для студен-

тів-сурдопедагогів, спрямованої на засвоєння конкретної методики діагностики (Бунець, 2001: 49).

В якості предметного поля для проектування віртуальної практики із засвоєння методик педагогічної діагностики розвитку дітей з порушеннями слуху була обрана методика комплексного педагогічного обстеження дітей раннього віку з порушенням слухом. Ця методика дозволяє сурдопедагогу оцінити різні аспекти розвитку дитини, включаючи соціальне, фізичне та пізнавальне, а також предметно-ігрову діяльність, стан мови та слуху. Інтеграція діагностичних даних за заданими принципами дозволяє виявляти значимі для індивідуалізації програм навчання варіанти розвитку дітей з порушеннями слуху, такі як гармонійний розвиток, відставання у розвитку або нерівномірний розвиток. Під час проектування віртуальної практики ми провели аналіз змісту обраної предметної області, зосередивши увагу на практичній діяльності сурдопедагога, що використовує цю методику діагностики. В результаті аналізу були виокремлені і описані загальні та профільні компоненти компетенції сурдопедагога, необхідні для коректного застосування методики. Це включає розуміння мети обстеження, цілісне сприймання розвитку дитини, встановлення емоційного контакту, відповідну тривалість обстеження, врахування актуального рівня і зони найближчого розвитку, інтеграцію даних, усвідомлення різниць у досягненнях, а також аналіз поведінки та результатів (Калюжна, 2017: 93).

Ці компоненти компетенції становлять основу для проектування віртуальної практики та методики оцінки освітніх потреб дітей з порушеннями слуху. Віртуальна практика хоча й не може забезпечити формування всіх необхідних компонентів професійних компетенцій для засвоєння методики педагогічної діагностики, проте може ефективно розвивати певні навички і вміння у студентів-сурдопедагогів в умовах симульованого взаємодії з дітьми. На наступному етапі ми уточнили принципи проектування віртуальної практики, адаптувавши їх до методики діагностики розвитку дітей раннього віку з порушеннями слуху. Основні принципи відбору дитячих випадків включали типові варіанти розвитку, схожі первинні порушення слуху, різні засоби слухопротезування, виключення додаткових порушень та фокус на типових поведінкових варіантах (Калюжна, 2017: 101).

Ці принципи стали основою для створення дослідно-експериментального зразка віртуальної практики, спрямованого на оволодіння методикою педагогічної діагностики. Для моделі

практики була обрана конструктивна діяльність дитини, що пояснюється її високо-візуальним характером; процес і результат конструювання легко спостережувані, що дозволяє студентам детально аналізувати поведінку і розвиток дитини. У рамках віртуальної практики було створено матеріали, що включає записи повного процесу кваліфікованого обстеження кожної дитини. Ці матеріали, показуючи різноманітні випадки, дозволяють студентам бачити, як на практиці застосовується методика, а також розвивати свої навички в аналізі та інтерпретації поведінки дітей з порушеннями слуху в різних умовах. Такий підхід допомагає максимально ефективно підготувати студентів до реальної практики, формуючи необхідні вміння та компетенції в галузі діагностики та роботи з дітьми з порушеннями слуху.

Дотримуючись розроблених принципів ми визначили мінімально необхідну кількість дитячих випадків – 24. Віковий діапазон дітей має становити від 2 до 3 років. Різноманітність стану слуху може варіюватися від сенсоневральної тугоухості II ступеня до глухоти. Варіанти розвитку дітей з порушеннями слуху цього віку можуть коливатися від випередження вікової норми до відставання в розвитку. Можуть бути залучені діти, які використовують різні засоби слухопротезування: слухові апарати і кохлеарні імпланти.

Було розроблено педагогічні вимоги до відеозйомки процесу обстеження конструктивної діяльності дітей. Зйомка кожної дитини має здійснюватися з відстані 2–2,5 метри, щоб, по-перше, забезпечити педагогу та дитині комфортні умови діяльності. Ця відстань є оптимальною, щоб студент міг на екрані під час роботи одночасно бачити і сурдопедагога, і дитину та детально розглянути їхні дії з матеріалом. Для зручності сприймання використовувався контрастний кольоровий фон поверхні столу та деталей матеріалу (Сарженко, Сарженко, 2003: 64).

Під час теоретичного дослідження був розкритий та адаптований сценарій експериментального зразка практики, що включає опис структури програми, видів діяльності студентів, типів та видів пропонованих вправ, стимульного матеріалу, способів контролю за правильністю процесу і результатом виконання кожної вправи, способів надання допомоги під час виконання вправ, способів підсумкового контролю досягнень студента (Барчі, 2019: 656).

Висновки. У статті розглянуто основні аспекти, що впливають на формування професійних компетентностей майбутніх сурдопедагогів.

Програма підготовки повинна акцентувати увагу на інтеграції теоретичних знань із практичними навичками, врахуванні індивідуальних особливостей дітей, використанні сучасних технологій, координації з колегами та розвитку навичок самоосвіти, що забезпечить формування висококваліфікованих фахівців, готових до роботи в умовах сучасної спеціальної освіти та інклюзії.

Запропонований підхід до проектування віртуальних практик для освоєння спеціальних діагностичних методик відкриває перспективу створення віртуальних професійних практик даного типу в інших областях. Це може сприяти інноваційному розвитку педагогічної підготовки фахівців та впровадженню сучасних технологій у процес навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барчі Б.В., Чуричканич А.А. Психологічні особливості Я-концепції особистості. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науковопрактичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачево, 2019. 656 с.
2. Барчі Б. Вивчення мотивів вибору професії у психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*, Кам'янець-Подільський, 2019. Вип. 12. С. 60-73.
3. Барчі Б.В. Особливості мотивації повторного професійного самовизначення особистості. *Лабіринти реальності*: зб.наукових праць /за заг.ред.д.філос.н. Журби М.А. Монреаль, 2017. 271 с.
4. Бондар В.І., Засенко В.В. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти колекційної роботи у спеціальній школі. *Наук.-метод. зб. Київ. 2001. Вип. 2. 447 с.*
5. Гончарова Н.О. Психологічні особливості формування карєрних орієнтацій студентської молоді. *Молодий вечірний*. Одеса. 2018. № 11 (63). С. 40-45.
6. Грень Л.М. Вплив мотивації досягнення на потенціал студентів. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*. Зб. наук. праць. Запоріжжя. 2009. Вип. 55. С. 125-130.
7. Дунець Л.І. Формування професійних інтересів у майбутніх фахівців. *Рідна школа*. Київ. 2001. № 1. С. 48-49.
8. Калюжна Ю.І. Самооцінковий аспект розвитку схильності до педагогічної діяльності у шкільної молоді. *Психологія і особистість*. Полтава. 2017. № 2(12). С. 93-101.
9. Носков В.І. Від самопізнання – до своєї професії. *Психолог*. 2005. № 1. С. 15-19.
10. Сарженко І.В., Сарженко О.П. Програма «Психологічні основи вибору професії». *Практична психологія та соціальна робота*. Київ. 2003. № 2-3. С. 64-65.

REFERENCES

1. Barchi B.V., Churichkanych A.A. (2019). Psykholohichni osoblyvosti Ya-kontseptsii osobystosti [Psychological features of the self-concept of a personality]. *Suchasni tendentsii rozvytku nauky i osvity v umovakh pohlyblennia yevrointehratsiinykh protsesiv: zbirnyk tez dopovidei Vseukrainskoi naukovoopraktychnoi konferentsii*, 16-17 travnia 2019 r., Mukachevo, 656 s. [in Ukrainian].
2. Barchi B. (2019). Vyvchennia motyviv vyboru profesii u psykholohichnykh doslidzhenнях [Studying the motives for choosing a profession in psychological research]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 12. 60-73. [in Ukrainian].
3. Barchi B.V. (2017). Osoblyvosti motyvatsii povtornoho profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Peculiarities of motivation for repeated professional self-determination of a personality]. *Labirynty realnosti: zb. nauk. pr.*, 271 s. [in Ukrainian].
4. Bondar V.I., Zasenka V.V. (2001). Dydaktychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty kolektsiinoi roboty u spetsialnii shkoli [Didactic and social-psychological aspects of collection work in a special school]. *Nauk.-metod. zb. Vyp. 2. 447 s.* [in Ukrainian].
5. Honcharova N.O. (2018). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia kariernykh orientatsii studentskoi molodi [Psychological Features of Formation of Career Orientations of Student Youth]. *Molodyi vchynyi*, 11 (63). 40-45. [in Ukrainian].
6. Hren L.M. (2009). Vplyv motyvatsii dosiahnennia na potentsial studentiv [The impact of achievement motivation on students' potential]. *Pedahohika i psykholohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky*. Zb. nauk. pr., 55. 125-130. [in Ukrainian].
7. Dunets L.I. (2001). Formuvannia profesiinykh interesiv u maibutnikh fakhivtsiv [Formation of professional interests of future specialists]. *Ridna shkola*, 1. 48-49. [in Ukrainian].
8. Kaliuzhna Yu.I. (2017). Samoosinkovyi aspekt rozvytku skhylnosti do pedahohichnoi diialnosti u shkilnoi molodi [Self-Assessment Aspect of Development of Aptitude for Pedagogical Activity in School Youth]. *Psykholohiia i osobystist*, 2(12). 93-101. [in Ukrainian].
9. Noskov V.I. (2005). Vid samopiznannia – do svoiei profesii [From self-knowledge to your profession]. *Psykholoh*, 1. 15-19. [in Ukrainian].
10. Sarzhenko I.V., Sarzhenko O.P. (2003). Prohrama «Psykholohichni osnovy vyboru profesii» [Program «Psychological foundations of career choice»]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 2-3. 64-65. [in Ukrainian].